

IZVJEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA U 2019. GODINI BOSNA I HERCEGOVINA

SAŽETAK

Bosna i Hercegovina (BiH) je demokratska republika s dvodomnim parlamentom. Mnoge funkcije vlasti su u nadležnosti dva entiteta unutar države, Federacije i Republike Srpske (RS), kao i Brčko Distrikta, autonomne administrativne jedinice pod suverenitetom BiH. Opći okvirni sporazum za mir (Daytonski sporazum) iz 1995. godine, kojim je okončan rat u BiH, koji je trajao od 1992. do 1995. godine, pruža ustavni okvir za strukture vlasti, dok su u drugim dijelovima Sporazuma utvrđene obaveze vlasti da štite ljudska prava i omogućće izbjeglicama i raseljenim osobama da se vrate u svoja prijeratna prebivališta ili da im se isplati naknada za imovinu koja im se ne može vratiti. U zemlji su održani opći izbori u oktobru 2018. godine. Međutim, do decembra izborni rezultati nisu bili u potpunosti provedeni, s obzirom da vlada na državnom nivou i dvije kantonalne vlade nisu još uvijek bile uspostavljene. Ured za demokratske institucije i ljudska prava pri Organizaciji za bezbjednost i saradnju u Evropi (OSCE/ODIHR) je naveo da su izbori održani u konkurentnom okruženju, ali su ih karakterizirale stalne etničke podjele. Iako su kandidati vodili slobodnu kampanju, ODIHR je primijetio da „primjeri vršenja pritiska i neprimjerenog utjecaja na birače nisu djelotvorno riješeni“, navodeći nedostatke koji već dugo postoje u zakonskom okviru. ODIHR je dalje naveo da su izbori efikasno provedeni, ali su rasprostranjeni vjerodostojni navodi o manipuliranju sastavom biračkih odbora od strane političkih subjekata koji su sudjelovali na izborima smanjili povjerenje birača u integritet izbornog procesa. Centralnoj izbornoj komisiji je uloženo preko 60 prigovora zbog neregularnosti izbora.

Državna agencija za istrage i zaštitu, Granična policija, Služba za poslove sa strancima (s djelomičnim policijskim ovlastima) i Direkcija za koordinaciju policijskih tijela BiH su policijske agencije na državnom nivou. Policijske agencije u entitetima (Ministarstvo unutrašnjih poslova RS i Federalna uprava policije), u Brčko Distriktu i 10 kantonalnih ministarstava unutarnjih poslova obavljaju policijske poslove primjenom policijskih ovlasti. Oružane snage pružaju pomoć civilnim organima u slučaju prirodne ili druge katastrofe. Obavještajna služba je u nadležnosti Vijeća ministara BiH. Vojne snage EU su nastavile pružati podršku vlastima zemlje u održavanju sigurnog i bezbjednog okruženja za stanovništvo zemlje. Iako civilne vlasti imaju efektivnu kontrolu nad policijskim tijelima i snagama bezbjednosti, nejasna podjela nadležnosti i odgovornosti između 15 policijskih agencija u zemlji je povremeno dovodila do konfuzije i preklapanja nadležnosti.

Važna pitanja vezana za povrede ljudskih prava su: značajni problemi u pogledu neovisnosti pravosuđa, ograničavanja slobode izražavanja, štampe i interneta, uključujući i nasilje i prijetnje nasiljem protiv novinara; značajan nivo korupcije u organima vlasti; trgovina ljudima; i krivična djela s elementima nasilja ili prijetnje nasiljem protiv pripadnika nacionalnih/etničkih/rasnih manjinskih zajednica i lezbijskih, gay, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba (LGBTI).

Jedinice u oba entiteta i u Brčko Distriktu su vodile istrage po pritužbama za nezakonito postupanje pripadnika policije, izricale su sankcije u upravnom postupku i predmete s elementima krivičnog

djela prosljeđivale tužilaštvima na dalje postupanje. Promatrači smatraju da je praksa nekažnjavanja pripadnika policije rasprostranjena i u kontinuitetu se izvještavalo o korupciji u snagama sigurnosti na državnom i entitetskom nivou. Nedjelotvorno krivično gonjenje u predmetima ratnih zločina počinjenih u toku sukoba od 1992. do 1995. godine i dalje predstavlja problem.

Dio 1. Poštivanje integriteta osobe, uključujući i zabranu sljedećeg:

a. Samovoljno i drugo nezakonito oduzimanje života i politički motivirana ubistva

Nije bilo izvještaja o tome da su vlasti ili njihovi izvršitelji počinili samovoljno ili nezakonito oduzimanje života.

Iako su do 2018. godine domaće institucije postigle znatan napredak u vođenju istraga i krivičnom gonjenju u predmetima ratnih zločina počinjenih u toku sukoba od 1992. do 1995. godine, ostali su mnogi problemi. Nedovoljna financijska sredstva, slaba regionalna saradnja, nedovoljan kadar, političke prepreke, nedostatak dokaza i nedostupnost svjedoka i osumnjičenih doveli su do obustave postupaka i značajnog broja još uvijek neriješenih predmeta. Nadležni organi vlasti nemaju adekvatne kriterije za upućivanje predmeta na sudove u entitetima. Prema podacima iz augusta, 464 predmeta protiv 4.273 osobe su još uvijek neriješena u Tužilaštvu BiH. Prema OSCE-u, Tužilaštvo BiH je u ovom periodu još uvijek bilo fokusirano na manje složene predmete ratnih zločina, neadekvatno trošeći resurse i ne djelujući u skladu s postojećom Strategijom za rad na predmetima ratnih zločina. Tužilaštvo također procesuirala predmete vrlo sporo. Znatno je opala stopa osuđujućih presuda, na 39 posto u 2018. godini.

U toku godine su neke osuđujuće presude donesene u prvom stepenu i potvrđene u drugom stepenu. Naprimjer, Apelaciono odjeljenje Suda BiH je potvrdilo prvostepenu presudu kojom su Minet Akeljić, Šaban Haskić, Senad Bilal i Hazim Patković osuđeni na kazne zatvora zbog zločina počinjenog nad civilima zatočenim u mjestu Kruščica pored Viteza 1993. godine. Akeljić i Haskić su osuđeni na sedam godina, Bilal na osam godina i Patković na pet godina zatvora. U drugom predmetu, sud je 30. septembra proglasio Envera Buzu krivim za krivično djelo ratni zločin protiv civila iz Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Buza, bivši komandant jednog bataljona Armije BiH, osuđen je na 12 godina zatvora zbog toga što ništa nije poduzeo da se procesuiraju i kazne njemu podređeni počinitelji za ubistvo 27 civila hrvatske nacionalnosti u selu Uzdol 1993. godine.

Nekažnjavanje počinitelja nekih ratnih zločina je i dalje problem, posebno onih koji su odgovorni za ubistvo oko 8.000 osoba u genocidu u Srebrenici i nestanak oko 8.000 drugih osoba za koje se smatra da su ubijene u toku rata. Od preko 20.000 slučajeva seksualnog nasilja počinjenih tokom rata, nadležni organi su procesuirali tek mali dio.

b. Nestanak

Nije zabilježen niti jedan slučaj nestanka počinjenog od strane ili u ime organa vlasti.

c. Mučenje i drugo okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje

Zakonom su zabranjene takve prakse. Iako nije zabilježen niti jedan slučaj u kojem su zvaničnici vlasti primjenjivali takve mjere, nije bilo ni konkretnih indicija da su snage sigurnosti okončale praksu ozbiljnog zlostavljanja pritvorenika i zatvorenika u prethodnim godinama.

Zemlja nije odredila instituciju koja bi bila njen državni mehanizam za sprječavanje mučenja ili zlostavljanja pritvorenika i zatvorenika, u skladu s Opcionim protokolom uz Konvenciju UN-a protiv mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. U toku 2018. godine je Institucija ombudsmana za ljudska prava u BiH (ombudsmani) zaprimila 144 žalbe na snage sigurnosti zbog nezakonitog postupanja sa zatvorenicima, od kojih su se neke odnosile na postupanje s pritvorenicima i zatvorenicima. Promatrači su primijetili da je generalno smanjena praksa nezakonitog postupanja sa osumnjičenima u prostorijama stanica policije i pritvorenicima u pritvorskim jedinicama, ali da takvo postupanje još uvijek predstavlja problem. Krivično gonjenje u takvim slučajevima je sporo i nekonzistentno.

Uvjeti u zatvorima i pritvorskim jedinicama

Fizički i sanitarni uvjeti u zatvorima i pritvorskim jedinicama u zemlji se razlikuju ovisno o lokaciji, ali se smatra da su ispod standarda.

Fizički uvjeti: Prema Godišnjem izvještaju Institucije ombudsmana za 2018. godinu, i dalje postoji prenatrpanost u Kazneno popravnom zavodu Sarajevo sa 96 zatvorenika, dok je maksimalan kapacitet 88 mjesta.

U svim zatvorima ne postoji ambulanta u kojoj bi se pružala sveobuhvatna zdravstvena zaštita, niti postoje zdravstveni radnici koji bi radili u punom radnom vremenu. U takvoj situaciji zavodi s ljekarima sklapaju ugovore na pola radnog vremena. Niti jedan kazneno popravni zavod nije prilagođen zatvorenicima s invaliditetom.

U posebnom izvještaju o situaciji u pogledu prostorija za zadržavanje osoba lišenih slobode u stanicama policije koji je objavljen u toku godine, ombudsmani su izvijestili da su najveći problemi u svim policijskim upravama nedostatak prostorija za zadržavanje osoba lišenih slobode i ograničeni kapaciteti postojećih prostorija. Nedostatak prostora onemogućava službenicima policije da po prostorijama razdvoje muškarce, žene i maloljetnike u slučaju većeg broja osoba lišenih slobode. Prostorije za zadržavanje osoba lišenih slobode u nekim stanicama policije nemaju prirodno svjetlo, dok je ventilacija loša. Materijalni uvjeti u prostorijama za zadržavanje osoba lišenih slobode u većini stanica policije su ispod standarda EU.

Uprava: Jedinice u oba entiteta i u Brčko Distriktu nisu uvijek provjeravale vjerodostojnost navoda o nezakonitom postupanju prema zatvorenicima i pritvorenicima.

Zatvorski sistem u zemlji nije u potpunosti usklađen, niti je potpuno u skladu s evropskim standardima. Nadležnost za izvršenje krivičnih sankcija je podijeljena između države, entiteta i Brčko Distrikta. Zbog toga, u nekim slučajevima se na istom području primjenjuju različiti pravni

propisi, što često dovodi do nejednakog postupanja prema osuđenima, ovisno o kaznenom popravnom zavodu ili entitetu u kojem osuđena lica služe kazne zatvora.

Nezavisno praćenje: Vlada je dozvolila nezavisnim promatračima poštivanja ljudskih prava obilazak, a predstavnicima međunarodne zajednice je obezbijedila neometan pristup svim zatvorima, pritvorskim jedinicama i zatvorenicima. Međunarodni komitet Crvenog krsta/križa, Komitet Vijeća Evrope za sprječavanje mučenja (CPT), predstavnici Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH i nevladine organizacije (NVO) i dalje imaju pristup zatvorima i pritvorskim jedinicama u nadležnosti ministarstava pravde i na državnom i na entitetskom nivou. U junu je CPT osmi put obišao zatvore i pritvorske jedinice u zemlji; do septembra CPT nije objavio izvještaj o posjeti.

Unapređenja: Dana 1. augusta su vlasti otvorile dugo očekivani Državni zatvor čiji kapacitet iznosi 400 mjesta. Međutim, prvi zatvorenici neće biti prebačeni u Državni zatvor do sredine 2020. godine, nakon što se završi kadrovsko popunjavanje i administrativne procedure.

d. Samovoljno hapšenje i pritvaranje

Zakonom je zabranjeno samovoljno hapšenje i pritvaranje. Sve osobe imaju zakonsko pravo da ospore zakonitost svog hapšenja ili pritvaranja pred sudom. Vlasti su općenito poštivale ove zakonske odredbe.

Procedure hapšenja i postupanje sa osobama lišenim slobode

Policija je generalno vršila hapšenja na osnovu sudskih naloga i dovoljno dokaza ili u skladu sa zakonom. Zakonom je propisano da će organi vlasti upoznati osobe lišene slobode o optužbama za koje se sumnjiče odmah nakon što su uhapšene i da će policija osumnjičene osobe predati nadležnom tužilaštvu u roku od 24 sata od privođenja (odnosno u roku od 72 sata u predmetima terorizma). Tokom ovog perioda policija može zadržati osobe lišene slobode radi istrage i obrade. Postupajući tužilac ima rok od dodatna 24 sata da osobu lišenu slobode pusti iz pritvora ili da od suda traži produženje pritvora. Sud donosi rješenje u roku od naredna 24 sata.

Sudska policija je odvojena od drugih policijskih agencija i u nadležnosti je Ministarstva pravde; prostorije za zadržavanje osoba lišenih slobode se nalaze na sudovima. Nakon zadržavanja u trajanju od 24 do 48 sati, kada su osobe u nadležnosti sudske policije, osoba lišena slobode mora biti predana sudiji za prethodni postupak koji odlučuje da li će osoba biti zadržana u pritvoru ili puštena. Osumnjičene osobe koje ostaju u pritvoru se predaju zavodskim službenicima.

Prema zakonu, ispitivanje može trajati najviše šest sati. Zakonom je pritvor prije početka suđenja ograničen na 12 mjesecu, a pritvor tokom suđenja na najduže tri godine. Sistem puštanja iz pritvora uz plaćanje kaucije i određivanje mjera zabrane funkcioniše, kao naprimjer, privremeno oduzimanje putnih isprava ili mjera kućnog pritvora, koje se redovito izriču kako bi se osiguralo pojavljivanje optuženih pred sudom.

Pritvorenici imaju zakonsko pravo na advokata po svom izboru, a ako ne mogu snositi troškove zastupanja, sud im određuje advokata po službenoj dužnosti. Prema zakonu, advokat mora biti prisutan u toku saslušanja u prethodnom postupku i tokom sudskog postupka nakon podizanja optužnice. Pritvorenici imaju pravo odabrati branioca po službenoj dužnosti sa sudske liste advokata. U svom izvještaju iz 2016. godine CPT je naveo da u velikoj većini slučajeva organi ne dozvoljavaju pritvorenima da ostvare svoje pravo na branioca od samog početka pritvora. Osumnjičeni se prvi put sastaju s advokatom u vrijeme pojavljivanja pred tužiocem radi davanja iskaza ili u vrijeme saslušanja pred sudom. Obično pritvorenici ne mogu obaviti konsultacije sa advokatom prije pojavljivanja pred tužiocem ili sudijom. Maloljetne osobe sa kojima je delegacija CPT-a razgovarala također su tvrdile da su davale izjave bez prisustva advokata ili druge osobe od povjerenja.

e. Onemogućavanje pravičnog i javnog suđenja

Državnim ustavom je propisano pravo na pravično suđenje u građanskopravnim i krivičnopravnim postupcima, dok je entitetskim ustavima propisano neovisno pravosuđe. Ipak, političke stranke i pripadnici organiziranih kriminalnih grupa su u politički osjetljivim predmetima, posebno u predmetima korupcije, ponekad vršili utjecaj na pravosuđe i na državnom i na entitetskom nivou. Nadležni organi u nekoliko slučajeva nisu proveli sudske presude.

Sudski postupci

Prema zakonu, optuženi uživaju načelo presumpcije nevinosti, pravo da budu odmah i detaljno upoznati s optužbama, uz besplatne usluge prevođenja, ukoliko su potrebne, pravo na pravično i javno suđenje bez neopravdanog odugovlačenja postupka i pravo da budu prisutni u sudnici. Prema zakonu, optuženi ima pravo na odbranu po službenoj dužnosti ako je optužen za teško krivično djelo.

Sudovi su obavezni imenovati advokata po službenoj dužnosti ako je optuženi gluh ili nijem ili ako je optužen za djelo za koje je predviđena dugogodišnja kazna zatvora. Odbrana generalno ima na raspolaganju adekvatno vrijeme i prostor za pripremu odbrane svojih klijenata. Prema zakonu, optuženi imaju pravo da ispituju svjedoke optužbe, na sudskog prevodioca i na pisani prijevod svih relevantnih sudskih dokumenata na jezik koji razumiju, da pozivaju svjedoke odbrane i iznose dokaze u svoju odbranu i pravo na žalbu na presudu. Organi generalno poštuju većinu ovih prava. Svi optuženi imaju ova prava.

Politički zatvorenici i pritvorenici

Nije bilo izvještaja o postojanju političkih zatvorenika i pritvorenika.

Postupci i pravni lijekovi u građanskopravnim stvarima

Zakonom je fizičkim i pravnim osobama omogućeno da u slučaju povrede ljudskih prava traže pravnu zaštitu u građanskopravnim postupcima pred domaćim sudovima, kao i pravo na žalbu na sudsku presudu Evropskom sudu za ljudska prava. Vlasti nisu provele mnoge sudske presude

sudova u zemlji donesene u postupcima po tužbama za povrede ljudskih prava. Sudski sistem je opterećen velikim brojem još uvijek neriješenih predmeta i nedostatkom djelotvornog mehanizma izvršenja sudskih odluka. Neefikasnost sudstva podriva vladavinu prava kroz umanjivanje djelotvornosti građanskopravnog postupka. U nekoliko slučajeva je Ustavni sud utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku. Nepoštivanje sudskih presuda od strane vlasti primoralo je mnoge osobe da se tužbom obrate Evropskom sudu za ljudska prava.

Restitucija imovine

Četiri „tradicionalne“ vjerske zajednice (muslimanska, pravoslavna, rimokatolička i jevrejska) podnijele su brojne zahtjeve za restituciju imovine koja je nacionalizirana u toku i nakon Drugog svjetskog rata. S obzirom da nema državnog zakona o povratu nacionalizirane imovine, mnogi zvaničnici vlasti su koristili takvu imovinu kao instrument etničke i političke manipulacije. U nekoliko slučajeva su zvaničnici vlasti odbili izvršiti povrat imovine, ili barem omogućiti vjerskim zajednicama da tu imovinu privremeno koriste, čak i u slučajevima u kojima postoje dokazi da je imovina pripadala vjerskim institucijama prije nego što je oduzeta.

U zemlji ne postoje zakoni ni mehanizmi i nevladine organizacije i zagovaračke grupe su izvijestile da vlasti nisu postigle napredak u rješavanju zahtjeva za povrat imovine oduzete žrtvama holokausta, kao ni stranim državljanima. Nepostojanje zakona je dovelo do situacije u kojoj se vjerska imovina vraća na ad hoc osnovi, prema diskrecionoj odluci lokalnih vlasti. Od 1995. godine Jevrejskoj zajednici nije vraćena oduzeta zajednička imovina. S obzirom da politički lideri nisu formirali vlast nakon općih izbora 2018. godine, u toku godine nije postignut napredak, niti se razgovaralo o donošenju zakona o restituciji.

Romi raseljeni tokom sukoba od 1992. do 1995. godine imali su poteškoća sa povratom svoje imovine iz razloga diskriminacije i zato što nisu imali dokumente kojima bi dokazali vlasništvo ili nikada nisu ni uknjižili pravo vlasništva.

f. Samovoljno ili nezakonito ometanje prava na privatnost, porodicu, dom i korespondenciju

Zakonom su takve radnje zabranjene i nije bilo izvještaja o propustu vlasti da ispoštuju ove zabrane.

Dio 2. Poštivanje građanskih sloboda, uključujući i sljedeće:

a. Sloboda izražavanja i sloboda štampe

Zakonom je propisana sloboda izražavanja, kao i sloboda štampe, ali je nivo poštivanja ovih prava od strane vlasti ostao nizak u toku godine. U toku godine je i dalje bilo zastrašivanja, maltretiranja i upućivanja prijetnji novinarima i medijima, uključujući i povećan broj prijetnji smrću, dok su većinom medijskim natpisima dominirali nacionalistička retorika i etnička i politička pristranost, koji su često poticali netrpeljivost, a ponekad i mržnju. Nepostojanje transparentnosti u vlasništvu medija je i dalje problem.

Sloboda izražavanja: Zakonom zemlje je osiguran visok nivo slobode izražavanja, ali se neredovnom i u nekim primjerima nekorektnom provedbom i primjenom zakona u velikom mjeri podriiva sloboda štampe. Zakonom je zabranjeno izražavanje koje potječe rasnu, etničku ili drugu netrpeljivost, kao i „govor mržnje“, ali vlasti nisu primjenjivale takve zabrane.

Podaci Linije za pomoć novinarima ukazuju da sudovi i dalje ne prave razliku među različitim žanrovima medija (posebno između vijesti i komentara), dok su dugi sudski postupci i pravne i financijske bitke financijski iscrpljujuće za novinare i medijske kuće. Linija za pomoć novinarima je zaključila da su godine u kojima je zakon neispravno provođen prouzročile direktan pritisak na novinare i medije i da takav pritisak ugrožava pravo novinara na slobodu izražavanja.

Štampa i mediji, uključujući i online medije: Nezavisni mediji su bili aktivni i izražavali su široku raznolikost stavova bez ograničenja, ali je ponekad to dovodilo do pritiska ili prijetnji novinarima. Zakon kojim je zabranjeno izražavanje koje potječe rasnu, etničku ili druge oblike netrpeljivosti odnosi se na štampane i radio-difuzne medije, izdavanje knjiga i online izdanja novina i žurnala, ali se u praksi ne primjenjuje.

Nastavljen je politički i financijski pritisak na medije. Neki mediji su primijetili da su navodi o izbjegavanju plaćanja poreza i opsežne financijske kontrole i dalje moćno sredstvo u nastojanju da se mediji zastraše i nad njima uspostavi kontrola. U toku godine je povećan broj fizičkih napada na novinare.

U toku cijele godine su napadi na profesionalni integritet novinara i slobodu štampe i dalje bili u porastu. U više navrata su dužnosnici javnih organa vlasti opstruirali rad novinara. Tokom jednog vikenda u februaru, naprimjer, putem Linije za pomoć novinarima registrirana su tri takva incidenta. U jednom od incidenata u Banja Luci, policija je zaustavila novinare *eTrafike* i *Dnevno g avaza* koji su imali jasno istaknute akreditacije i onemogućila im da izvještavaju s protesta „Pravda za Davida“.

U toku godine je nastavljena praksa vršenja pritiska na novinare u cilju cenzuriranja njihovog izvještavanja. Istraživačke priče o korupciji u sektoru pravosuđa u zemlji koje su fokusirane na visoke dužnike u pravosuđu rezultirale su dodatnim pritiskom na novinare. U junu, naprimjer, Tužilaštvo BiH je objavilo prijetecu izjavu za medije u kojoj je najavilo da pokreće istragu o motivima osoba koje šire negativne izvještaje u medijima o njegovom radu. Udruženje BH novinari (BH novinari) je oštro kritiziralo tu izjavu. U aprilu je glavna tužiteljica Tužilaštva BiH, Gordana Tadić, rekla istraživačkim novinarima da svoja otkrića, uz prikupljene dokaze, trebaju prijaviti Tužilaštvu ili policiji i tek nakon provjere objavljivati svoje priče. Ovakav „savjet“ je uslijedio nakon što su tužitelji ispitali novinare o tome ko je napisao istražne priče o lažnim univerzitetskim diplomama i navodnim obavještajnim djelovanjem Hrvatske u zemlji, koje su privukle veliku pažnju.

Vlasti su nastavile vršiti pritisak na medije kako bi ih odvratile od određenih oblika izražavanja, dok je kroz kontrolu od strane stranaka i vlasti nad više sredstava javnog informiranja u oba entiteta sužen opseg mišljenja. Javni RTV servisi su i dalje pod jakim pritiskom vlasti i političkih snaga zbog nepostojanja dugoročne financijske stabilnosti. Javni RTV servisi su i dalje izloženi

političkom utjecaju, posebno kroz upravne odbore koji su pod političkom kontrolom. Ovi faktori su ograničili njihovu nezavisnost i doveli do konzistentno subjektivnog i politički pristrasnog informativnog sadržaja.

Javni RTV sistem se sastoji od tri radio-televizije: na državnom nivou, Radiotelevizija Bosne i Hercegovine (BHRT) i entitetskih radio-televizija, RTRS i RTV FBiH. Zakon o javnom radiotelevizijskom sistemu je samo djelomično proveden, a entitetski zakoni nisu usklađeni sa zakonom na državnom nivou. Javne RTV kuće su i dalje u teškoj finansijskoj situaciji, prije svega zbog nepostojanja efikasnog, jedinstvenog i stabilnog sistema financiranja.

Institucionalna nestabilnost upravljačkih struktura Radio-televizije FBiH je i dalje prisutna zbog nemogućnosti izbora članova upravnog odbora i organizacijske uprave i još uvijek postoji prostor za politički utjecaj. Zbog toga RTV FBiH i dalje pokazuje političku pristranost i selektivan pristup vijestima.

Vlada RS i dalje direktno kontrolira RTRS koji daje snažnu podršku političkim strankama na vlasti u RS-u. BHRT, koji je imao reputaciju izbalansirane i nepristrane RTV, podlegao je sve većem političkom pritisku i cenzurirao vlastito izvještavanje. Organi vlasti su i dalje podložni konkurentnim političkim interesima i nisu uspostavili korporaciju javnih RTV servisa koja bi nadgledala rad svih javnih RTV servisa u zemlji, kako to nalaže zakon.

Nasilje i maltretiranje: Zastrašivanje i upućivanje prijetnji novinarima su nastavljeno tokom godine. Bilo je slučajeva nasilja i upućivanja prijetnji smrću novinarima. I dalje je bilo primjera zastrašivanja i politički motiviranih sudskih sporova protiv novinara zbog negativnog izvještavanja o liderima i organima vlasti.

Do augusta je Linija za pomoć novinarima evidentirala 37 slučajeva povreda prava i sloboda novinara, pet prijetnji smrću i šest fizičkih napada. Prema podacima Udruženja BH novinari za period 2006.-2019. nadležni organi su krivično gonili oko 30 posto prijavljenih krivičnih djela protiv novinara i istražili su preko jedne trećine navodnih povreda prava novinara.

Dana 28. marta, naprimjer, Huso Ćesir, predsjednik Općinskog odbora Novi Grad, Sarajevo, odgurnuo je i verbalno napao Adija Kebu, kamermana online magazina *Žurnal*, dok je fotografirao ulaz u Ćesirovu firmu u sklopu istrage poslovanja ovog političara. Ćesirov sin je prišao i Kebu također verbalno napao i istragnuo mu kameru. Kebo je pretrpio manje povrede, a kamera je tokom nasrtaja oštećena. Udruženje BH novinari je reagiralo i snažno osudilo napad, dok su lideri Stranke demokratske akcije (SDA) umanjili važnost slučaja, izjavivši da je Ćesir napao kameru, a ne kamermana. Policija Kantona Sarajevo je kantonalnom tužilaštvu podnijela krivičnu prijavu.

Početkom godine su se novinari TV Sarajevo, javnog tv servisa Kantona Sarajevo, žalili na česte cenzure i maltretiranje od strane uprave povezane sa strankom SDA i prijavili su slučaj Liniji za pomoć novinarima. U februaru je bivši uposlenik TV Sarajevo zapalio automobil tadašnje direktorice TVSA. Direktorica Edina Fazlagić je napad pripisala pogrešnim optužbama na račun politike zapošljavanja na TVSA. SDA je osudila napad i nazvala ga političkim pritiskom na slobodu štampe. U martu je Udruženje BH novinari izdalo izjavu za medije u kojoj je osudilo

politički pritisak na TV Sarajevo. Linija za pomoć novinarima je kontaktirala Instituciju ombudsmana i Inspektorat rada u KS i prijavila povredu prava uposlenik TVSA, što je Inspektorat rada na kraju potvrdio. Nakon političkog preslagivanja, Vlada Kantona Sarajevo – koja je formirana bez SDA – imenovala je u maju Kristinu Ljevak vršiteljicom dužnosti direktora TVSA. SDA je uputila žestoke kritike na njene odluke, dok su desno orijentirani web portali spominjali njenu etničku pripadnost i doveli u pitanje njenu podobnost za tu poziciju s obzirom da je u ratu bila u RS-u. Zastupnica u Skupštini Kantona Sarajevo Samra Čosović Hajdarević (SDA), osvrćući se na imenovanje Ljevakove, u komentaru na svom Facebook profilu napisala je da se muslimanska imena na važnim pozicijama sada zamjenjuju drugim imenima. Njen komentar je izazvao snažne reakcije profesionalaca u medijima koji su osudili komentar kao diskriminirajući, dok su multietničke Socijaldemokratska partija i Demokratska fronta komentar osudili kao govor mržnje.

12. jula je sudsko vijeće Okružnog suda Banja Luka osudio Marka Čolića, jednog od učesnika u napadu na novinara Vladimira Kovačevića 2018. godine. Kovačević, novinar BNTV-a iz Banja Luke, brutalno je pretučen po povratku kući nakon izvještavanja s protesta. Čolić je osuđen na četiri godine zatvora. Drugi napadač, identificiran kao Nedeljko Dukić, nije uhapšen. Udruženja novinara i dalje tvrdi da ovaj neriješeni predmet ima strahovit efekt na slobodu štampe u zemlji.

Cenzura ili ograničavanje sadržaja: Mnoge političke stranke i entitetske institucije su pokušale izvršiti utjecaj na uređivačke politike i medijski sadržaj putem zakonskih i finansijskih mjera. Zbog toga neki mediji provode autocenzuru.

U nekim slučajevima su medijski izvori izvijestili o prijetnjama zvaničnika upućenim medijima da se više neće oglašavati ili su medijima ograničavali pristup službenim informacijama. Prevladavajuće prakse ukazuju na direktnu povezanost između najvećih oglašivača i političkih krugova i omogućile su pristranu distribuciju vremena za oglašavanje. Javne kompanije, od kojih je većina pod kontrolom političkih stranaka, i dalje su glavni oglašivači. Medijske kuće koje se kritički odnose prema političkim strankama na vlasti tvrde da im je bilo teško doći do oglašivača.

Zakoni o zaštiti od klevete: Iako je u zemlji kleveta dekriminalizirana, i dalje postoji veliki broj tužbi protiv novinara, a u postupcima po takvim tužbama često se izriču vrlo visoke novčane kazne. Među sudskim presudama protiv novinara koje zavređuju pažnju su privremene zabrane postavljanja ili objavljivanja određenih informacija, kao i visoke odštete za pretrpljenu „duševnu bol“.

Sloboda izražavanja na internetu

Vlasti nisu ograničavale, niti prekidale pristup Internetu, niti su cenzurirale online sadržaj i nema vjerodostojnih izvještaja o tome da su vlasti nadzirale privatnu online komunikaciju bez odgovarajućeg zakonskog odobrenja. Zakonom je zabranjeno izražavanje koje izaziva rasnu, etničku ili drugu netrpeljivost, uključujući i govor mržnje. Međutim, organi vlasti nisu provodili ovu vrstu zabrane u pogledu sadržaja online medija.

Akaderske slobode i kulturne manifestacije

U Tuzlanskom kantonu i u Kantonu Sarajevo postoje zakoni kojima se mogu ograničiti nezavisnost i akademska sloboda univerziteta u tim kantonima dajući pravo izabranim zvaničnicima u općinama da imenuju i razrješavaju univerzitetsko i akademsko osoblje, prema vlastitoj odluci.

Osam javnih univerziteta u zemlji je i dalje etnički podijeljeno, kao i njihovi nastavni planovi i programi, diplome i relevantne nastavne aktivnosti. Profesori ponekad u svojim predavanjima koriste pristran jezik, dok odabir knjiga i nastavnog materijala pojačava diskriminaciju i predrasude.

b. Sloboda mirnog okupljanja i udruživanja

Sloboda mirnog okupljanja

Zakonom je zagwarantirana sloboda mirnog okupljanja i vlasti su generalno poštivale ovo pravo. Međutim, u toku godine je Ministarstvo unutrašnjih poslova RS najmanje četiri puta zabranilo grupi građana da u okviru pokreta „Pravda za Davida“ u Banja Luci održe mirne proteste. Dana 7. juna je Policijska uprava Banja Luka obavijestila građane da im je zabranjeno okupljanje ispred crkve Hrista Spasitelja u Banja Luci gdje su se do tada svaku večer okupljali i palili svijeće. Policija je obavijestila protestante da je zabrana uslijedila nakon zahtjeva Eparhije banjalučke iz koje su uputili dopis policiji da im okupljanja protestanata ometaju vršenje njihovih poslova. Okupljanje planirano za 21. juni je također bilo zabranjeno, bez obzira što su protestanti najavili da neće koristiti ozvučenje, transparente i da broj učesnika skupa neće biti veći od 50. Dana 20. juna je policija upotrijebila prekomjernu silu i nakratko zadržala i ispitala muškarca koji je državljanin Švedske zbog njegovog pokušaja da razgovara s poznanikom iz grupe Pravda za Davida ispred crkve. Pripadnici policije su tražili da pokaže lične dokumente; kada je odbio da se legitimiše, tražeći zakonsko obrazloženje, pripadnici policije su ga oborili, stavili mu lisice na ruke i odveli ga u stanicu policije. Muškarac je zadobio lakše povrede, a Banja Luku je napustio sljedećeg jutra.

Pokret „Pravda za Davida“ je nastao u odgovoru na ubistvo dvadeset jednogodišnjeg Davida Dragičevića u martu 2018. godine, čije ubistvo nije bilo riješeno do kraja godine. Porodica Dragičević je mobilizirala na hiljade građana u podršci njihovom traganju za istinom o ubistvu i pravdom. Vlada RS je opravdavala svoju odluku kojom je zabranila sva javna okupljanja grupe, kao i proteste, tvrdnjama da pokret nije u potpunosti poštovao zakon tokom prethodnih okupljanja. Neki novinari i protestanti su tvrdili da je tokom hapšenja policija koristila prekomjernu silu protiv protestanata i da su napravili fotografije kojima potvrđuju svoje navode.

U decembru 2018. godine je Ustavni sud BiH donio odluku kojom je potvrdio da su organi vlasti Kantona Sarajevo povrijedili pravo na slobodu okupljanja LGBTI osoba time što nisu obezbijedili sigurnost učesnika na Festivalu Merlinka 2014. godine čije su održavanje prekinuli maskirani napadači. Ustavni sud je također potvrdio i da su organi vlasti propuštanjem da provedu detaljnu istragu i sankcioniraju počinitelje djela nasilja prekršili zabranu podvrgavanja mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju, odnosno da su omogućili homofobno i transfobno nasilje na Festivala. Sud je naložio vladama Federacije BiH i Kantona Sarajevo da podnositeljima

apelacije u roku od tri mjeseca isplate ukupni iznos od 8.000 KM (4.500 USD) kao naknadu za pretrpljeno nasilje, strah i stres.

Dana 8. septembra je, prema procjenama, 3.000 osoba sudjelovalo na prvoj povorci ponosa LGBTI osoba u BiH. Preko 1.100 pripadnika nekoliko policijskih agencija u BiH je obezbjeđivalo događaj koji je prošao mirno i bez incidenata. Vlasti Kantona Sarajevo su održavale tijesnu koordinaciju s organizatorima povorke, ali su od njih tražili da snose troškove angažiranja 150 privatnih zaštitara i postavljanja fizičkih barijera duž rute marša. Zahtjev da organizatori snose troškove angažiranja zaštitara i postavljanja barijera mogao je predstavljati administrativnu prepreku održavanju povorke; od sličnih sigurnosnih zahtjeva se odustalo kada se radilo o drugim velikim događajima koji se nisu odnosili na LGBTI populaciju.

Postoji 10 zakona kojima je uređeno pravo na slobodu okupljanja u raznim dijelovima zemlje i svaki taj zakon je generalno ocijenjen kao prekomjerno restriktivan. Među primjerima su zabrana javnog okupljanja ispred brojnih javnih institucija u RS-u, dok neki kantonalni zakoni u Federaciji (naprimjer, u Srednjobosanskom kantonu) propisuju krivičnu odgovornost za nepoštivanje administrativnih procedura koje se odnose na organiziranje mirnog okupljanja.

Sloboda udruživanja

Zakonom je zagwarantirana sloboda udruživanja i vlasti su generalno poštivale ovo pravo. Prema zakonu, nevladine organizacije se mogu registrirati na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou kroz generalno efikasan i jednostavan upravni postupak. Saradnja između vlasti i organizacija civilnog društva na državnom i entitetskom nivou je i dalje slaba, a podrška vlasti organizacijama civilnog društva je i dalje netransparentna, posebno u pogledu dodjele novčanih sredstava.

c. Vjerske slobode

Vidi Izvještaj Ministarstva inozemnih poslova SAD-a o vjerskim slobodama u svijetu na <https://www.state.gov/religiousfreedomreport/>.

d. Sloboda kretanja

Zakonom su garantirani sloboda kretanja unutar zemlje, putovanje u inostranstvo, emigracija i repatrijacija. Vlasti generalno poštuju ova prava, s tim da su i dalje prisutna određena ograničenja. Iako tražitelji azila prema Zakonu o azilu imaju slobodu kretanja, organi vlasti u Unsko-sanskom kantonu su nametnuli ograničenja bez zakonske osnove. To je dovelo do toga da su tražitelji azila, uključujući i one koji su prošli postupak registracije, bili izbačeni iz sredstava javnog prijevoza na ulazu na teritoriju Kantona i do zabrane njihovog prijevoza na teritoriji Kantona autobusima i taxi vozilima. Grupe tražitelja azila i migranata se redovito, protiv svoje volje, sprovode od Bihaća do lokacije koja je nekoliko kilometara udaljena, na kojoj je njihovo kretanje ograničeno. Na toj lokaciji su vrlo loši humanitarni i sigurnosni uvjeti. Partner UNHCR-a koji pruža pravnu pomoć je osporio pravnu utemeljenost ovakvih restrikcija.

e. Interno raseljene osobe

Prema statističkim podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, 96.830 osoba još uvijek ima status interno raseljene osobe, koje su raseljene u toku sukoba koji je trajao od 1992. do 1995. godine. Većina Bošnjaka i Hrvata su raseljeni iz RS-a, dok su Srbi raseljeni iz Federacije. Na početku godine je UNHCR direktno pružao zaštitu ili pomoć, ili i jedno i drugo, za 10.484 interno raseljene osobe. Prema podacima UNHCR-a, oko 3.555 osoba, među njima i interno raseljene osobe, i dalje boravi u kolektivnom smještaju širom zemlje. Iako je prvobitno takav smještaj trebao biti privremenog karaktera, neke osobe u njemu borave 20 i više godina. Znatan broj interno raseljenih osoba i povratnika živi u uvjetima ispod standarda koji utječu na njihovu egzistenciju.

Ustavom BiH i zakonima je zagarantirano pravo na dobrovoljni povratak ili lokalnu integraciju interno raseljenih osoba, u skladu s Vodećim principima UN-a o internom raseljensktvu. Vlasti aktivno promoviraju siguran povratak i preseljene ili lokalnu integraciju izbjeglica i interno raseljenih osoba, ovisno o njihovom izboru. Vlada je dodijelila sredstva za povratak i sudjelovala je u programima za povratak koji se financiraju međunarodnim sredstvima. Izolirani napadi na povratnike iz manjinskih zajednica se i dalje dešavaju, ali se generalno ne provodi adekvatna istraga takvih napada, niti se počinitelji krivično gone. Povratnici iz manjinskih zajednica se i dalje suočavaju s preprekama u ostvarivanju svojih prava u mjestima povratka.

f. Zaštita izbjeglica

Pristup azilu: Zakonom je regulirano odobrenje azila (izbjegličkog statusa ili statusa supsidijarne zaštite) i vlasti su uspostavile sistem pružanja zaštite izbjeglicama. Tražitelji azila čiji zahtjevi za azil nisu riješeni imaju pravo na smještaj u azilantskom centru sve dok Ministarstvo sigurnosti ne donese konačno rješenje u postupku po zahtjevu za azil. Pružanje adekvatnog smještaja je ostalo jedno od najvećih izazova od početka 2018. godine zbog povećanog priliva tražitelja azila. Za neke migrante je bila uobičajena praksa da traže azil kako bi ostvarili pravo na privremene pogodnosti i usluge, iako nisu imali namjeru da ostanu u BiH. Povećan priliv je izazvao kašnjenja u postupku registracije i ostvarenju prava i pristupa uslugama, uključujući i zadovoljenje pravnih, zdravstvenih i osnovnih potreba, kao što su prehrana i osnovni higijenski uvjeti i potrepštine, što je bilo direktno povezano sa smještajnim objektima.

Prema izvještaju novinske agencije AP, 24. oktobra je Međunarodni Crveni križ/krst izdao priopćenje kojim je upozorio na moguću „humanitarnu katastrofu“ na jednom određenom lokalitetu, u prenatrpanom improviziranom kampu za migrante blizu granice s Hrvatskom. Prema priopćenju, migranti u kampu Vučjak nemaju vodu, struju, toaleta, dok je u prenatrpanim šatorima koji prokišnjavaju smješteno 700 osoba. Također, u kampu se nalaze osobe sa slomljenim rukama ili nogama, dok te povrede nisu liječene, a 70 posto ljudi u kampu je zaraženo šugom. U kampu postoji svega 80 šatora i radi pet volontera iz Društva Crvenog križa/krsta BiH. Prema izvještaju, lokalne vlasti su ograničile snabdijevanje kampa vodom u nastojanju da izvrše pritisak na vlasti na nivou BiH da migrante premjeste na drugu lokaciju.

U zvaničnim centrima su međunarodne organizacije, NVO, volonteri i lokalni akteri pružali usluge na ad hoc osnovi. U maju 2018. godine je otvoren još jedan centar, Izbjegličko-prihvatni centar Salakovac, za smještaj tražitelja azila. Međunarodna organizacija za migracije, u suradnji sa

Službom za poslove sa strancima, otvorila je i rukovodi s pet privremenih prihvatnih centara za izbjeglice, tražitelje azila i migrante (četiri u Unsko-sanskom kantonu i jedan u blizini Sarajeva). Ipak, smještajni kapaciteti i dalje nedostaju, posebno za porodice, djecu bez pratnje ili odvojene od roditelja/staratelja i druge ugrožene kategorije. Brza obrada zahtjeva za azil je drugi problem s obzirom na brojne prepreke registraciji tražitelja azila, uključujući i obavezu za tražitelje azila koji nisu smješteni u centru kojim rukovodi ministarstvo da prijave adresu boravka. Iako se situacija popravila u toku godine, Sektor za azil nema dovoljno resursa da bi osigurao potpun i blagovremen pristup podnositeljima zahtjeva azilantskom postupku. Osim toga, organi vlasti nadležni za oblast azila nemaju dovoljan broj uposlenih, zbog čega je azilantski postupak vrlo dug i odvrća izbjeglice od traženja azila u zemlji.

Tražitelji azila imaju pravo uložiti žalbu na negativnu odluku Sudu BiH. Sistem pružanja zaštite izbjeglicama koje traže azil i dalje nije dovoljno transparentan.

Čini se da su organi vlasti okončali praksu detencije stranaca sa neregularnim statusom ili bez dokumenata u imigracione centre i izdavanja mjere protjerivanja bez davanja mogućnosti tražiteljima azila da podnesu zahtjev. Do promjene je došlo s porastom novog priliva u toku 2018. i 2019. godine. U prošlosti je Služba za poslove sa strancima zadržavala tražitelje azila 90 dana, što je najduži period zadržavanja prema zakonu. Rješenja o zadržavanju su izdavana na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku dok su osobe, prema Službi za poslove sa strancima, o sadržaju rješenja obavještavane usmeno, uz pomoć prevoditelja. Stranac ima pravo uložiti žalbu na odluku o zadržavanju u roku od tri dana od datuma donošenja odluke. Mnogi tražitelji azila nisu primili pravnu pomoć u tom vremenskom periodu i naknadno su izjavili pred službenicima Ureda Visokog povjerenstva UN-a za izbjeglice (UNHCR) da nisu bili upoznati s tim pravnim lijekom.

UNHCR je odlazio u Imigracioni centar Službe za poslove sa strancima u kojem su stranci pod nadzorom na ad hoc osnovi. UNHCR najviše zabrinjavaju problemi u vezi s Centrom na koje nailaze nevladine organizacije koje pružaju pravnu pomoć koje žele imati redovan pristup Centru, kao i činjenica da organi povremeno stavljaju pod nadzor u Centar i porodice s djecom, do njihove dobrovoljne readmisije u zemlju porijekla.

Prema UNHCR-u, vlasti su izrekle mjeru stavljanja pod nadzor nekoliko osoba u Imigracioni centar u toku prvih osam mjeseci godine. Informacije o pravu da traže azil nisu automatski bile na raspolaganju potencijalnim tražiteljima azila u Centru. UNHCR je izrazio zabrinutost da stranci pod nadzorom možda nemaju pristup azilantskom postupku i da organi vlasti mogu preuranjeno vratiti neke potencijalne tražitelje azila prema sporazumima o readmisiji prije nego što im je pružena mogućnost da podnesu zahtjev za azil. Osim toga, prema nekim odredbama zakona BiH kojim je regulirana ekstradicija, vlasti imaju mogućnost izručenja osobe koja je izrazila namjeru da traži azil ukoliko je zahtjev podnijela nakon što je država primila zahtjev za izručenje te osobe. UNHCR je izvijestio da podnositelji zahtjeva za izbjeglički status nemaju dovoljnu pravnu pomoć; da ne postoje jasni standardi dokazivanja, ni metode ocjene vjerodostojnosti zahtjeva, kao ni informacija o zemlji porijekla; i da su smjernice za određivanje postojanja rizika od progona prekomjerno striktno.

Sigurna zemlja porijekla/tranzita: Zakonom je određena primjena koncepta „sigurne zemlje porijekla ili sigurne treće zemlje“. Prema toj zakonskoj odredbi, nadležni organi mogu odbiti zahtjev za azil svih podnositelja koji ne mogu dokazati da se ne mogu vratiti u zemlju porijekla, niti u bilo koju zemlju tranzita. Primjena ovog koncepta zahtijeva listu sigurnih trećih zemalja i zemalja porijekla koju bi sačinilo Vijeće ministara BiH.

Trajna rješenja: Program integracije i povratka izbjeglica i raseljenih osoba je propisan zakonima. Zemlja je potpisnica Regionalnog stambenog programa kojeg finansiraju međunarodni donatori uz djelomičnu podršku UNHCR-a i OSCE-a, čiji je cilj iznalaženje trajnih rješenja za oko 74.000 izbjeglica i raseljenih osoba iz četiri zemlje regiona, uključujući i 14.000 najranjivijih izbjeglica iz BiH, povratnika i interno raseljenih osoba u BiH. Dugotrajni postupak odabira korisnika uslijed problema vezanih za kapacitete i upravljanje doveo je do dodatnih kašnjenja u rekonstrukciji stambenih jedinica za korisnike. Fragmentirana institucionalna organizacija, kao i politički imperativ da se izvrši proporcionalan odabir korisnika među konstitutivnim narodima u zemlji, doprinijeli su administrativnim odugovlačenju procesa.

Privremena zaštita: Vlada je odobrila status supsidijarne zaštite osobama koje ne ispunjavaju uvjete za stjecanje izbjegličkog statusa. U toku prvih sedam mjeseci godine su vlasti odobrile supsidijarnu zaštitu za 17 osoba, dok je prethodno odobrena zaštita produžena za 4 osobe.

g. Osobe bez državljanstva

UNHCR je izvijestio da je oko 90 osoba, uglavnom Roma, u riziku od apatridije. Taj broj obuhvata osobe koje nisu upisane u matične knjige rođenih i matične knjige državljana. UNHCR je nastavio podržavati pružanje besplatne pravne pomoći i izgradnju kapaciteta organa vlasti u BiH kako bi se omogućio upis u matične knjige. Od 2009. do 2017. godine UNHCR je pružio pomoć putem svog partnera u provođenju projekata, NVO Vaša prava, za 1.686 osoba da potvrde svoje državljanstvo. UNHCR je također nastavio raditi s organima vlasti BiH na pojednostavljenju procesa upisa u matične knjige rođenih i matične knjige državljana, posebno osoba koje su u riziku od apatridije. U toku godine Ministarstvo civilnih poslova BiH nije izvršilo denaturalizaciju niti jedne osobe i potvrdilo je državljanstvo 25 osoba.

Dio 3. Sloboda učešća u političkom procesu

Građanima je Ustavom i zakonom pružena mogućnost da biraju vlast na slobodnim i pravičnim izborima koji se održavaju periodično tajnim glasanjem, na osnovu općeg i jednakog prava glasa. Međutim, promatrači su primijetili određeni broj nedostataka.

Izbori i političko učešće

Posljednji izbori: Opći izbori su održani u oktobru 2018. godine u konkurentnom okruženju u kojem su kandidati i političke stranke slobodno vodile predizbornu kampanju i predstavile svoje programe. Međutim, prema vjerodostojnim izvještajima, u predizbornom periodu su zabilježeni slučajevi zastrašivanja birača i kupovine glasova. Prema ODIHR-u, Centralna izborna komisija je efikasno provela većinu svojih izbornih zadataka, ali sudionici izbora ipak nisu imali povjerenja u

sve nivoje neposrednih izbora. Izbore su zasjenile masovne ostavke članova biračkih odbora u periodu od 48 sati prije nego što su birališta bila otvorena za glasanje.

Na dan izbora su međunarodni promatrači izvijestili o brojnim incidentima u kojima su političke stranke manipulirale sastavom biračkih odbora, što je ugrozilo integritet izbornog procesa. Također je bilo izvještaja o neregularnostima i drugim problemima u toku brojanja glasova – neki su bili namjerni, a neki su prouzrokovani neadekvatnim poznavanjem odgovarajućih procedura od strane članova biračkih odbora. Prema ODIHR-u, sistem kojim se regulira finansiranje predizbornih kampanja nije adekvatan da bi se osigurala transparentnost i odgovornost finansiranja kampanja. Nekoliko političkih stranaka je zahtijevalo ponovno brojanje glasova. ODIHR je ukazao na veliko prisustvo građana u ulozi promatrača koji su doprinijeli cjelokupnoj transparentnosti procesa.

Općinski izbori nisu održani u Mostaru od 2008. godine zato što vodeći bošnjački i hrvatski političari nisu postigli dogovor o provedbi odluke Ustavnog suda iz 2010. godine koja nalaže izmjene Izbornog zakona.

Političke stranke i političko učešće: Predsjednici nekoliko manjih političkih stranaka su se žalili da veće stranke uživaju stvarni monopol nad ministarstvima, javnim službama i medijima, dok je članstvo u dominantnoj stranci preduvjet za napredovanje.

Učešće žena i manjina: Iako niti jedan zakon ne ograničava učešće žena u političkom procesu, patrijarhalna kultura u zemlji ograničava učešće žena u politici. Iako prema zakonu najmanje 40 posto kandidata političkih stranaka moraju biti žene, žene su osvojile svega 19 posto mandata u Zastupničkom domu i Domu naroda BiH (11 od ukupno 57 mandata). Žene su osvojile 24 posto mandata (38 od ukupno 156 mandata) u oba doma Parlamenta FBiH. U RS-u, od 83 mandata u Narodnoj skupštini RS, žene su osvojile 18 (23 posto). U Vladi RS, žene se nalaze na šest od ukupno 16 ministarskih pozicija. U RS-u, žena obnaša predsjedničku funkciju.

Prema zakonu, Srbi, Hrvati i Bošnjaci, koji su prema Ustavu „konstitutivni narodi“ u zemlji, kao i „ostali“ koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici ova tri naroda, moraju biti adekvatno zastupljeni na svim nivoima vlasti. Međutim, vlasti ne poštuju ovu odredbu. Osim tri konstitutivna naroda, postoji 16 priznatih nacionalnih manjina koje su i dalje uveliko nezastupljene u vlasti. Nema predstavnika manjina u državnom parlamentu. Vlada nije donijela izmjene u skladu s presudama Evropskog suda za ljudska prava iz 2009. godine u kojima je Sud utvrdio da je Ustav zemlje diskriminirajući prema „ostalima“, kao što su Jevreji i Romi, s obzirom da im onemogućava da se kandidiraju za Predsjedništvo i Dom naroda.

Dio 4. Korupcija i nedostatak transparentnosti u vlasti

Zakonom su propisane kazne za krivična djela korupcije u vlasti, međutim, vlada ne provodi zakon djelotvorno, niti daje korupciji u vlasti prioritet kao ozbiljnom problemu. Pred sudovima nisu procesuirana koruptivna djela koja su počinile visokopozicionirane osobe, dok je u većini završenih postupaka izrečena uvjetna kazna. Zvaničnici često prolaze nekažnjeno za koruptivna djela i korupcija i dalje prevladava u velikom broju političkih institucija i privrednih subjekata.

Korupcija posebno prevladavala u sektoru zdravstva i obrazovanja, u postupcima javnih nabavki, u lokalnoj upravi i u postupku zapošljavanja u državnoj upravi.

Iako vlasti imaju mehanizme istrage i kažnjavanja zloupotrebe i korupcije, politički pritisak često sprječava njihovu primjenu. Promatrači smatraju da je praksa nekažnjavanja pripadnika policije rasprostranjena i kontinuirani su izvještaji o korupciji u državnim i entitetskim snagama sigurnosti. U svim policijskim agencijama postoje jedinice koje provode unutarne istrage. U toku cijele godine, uglavnom uz pomoć međunarodne zajednice, vlasti su organizirale obuku za pripadnike policije i snaga sigurnosti, usmjerenu na borbu protiv zloupotreba i korupcije i promoviranje poštivanja ljudskih prava. Priručnici za terensku obuku pripadnika policije obuhvaćaju i komponente obuke koje se odnose na etiku i borbu protiv korupcije.

Korupcija: Iako javnost na korupciju gleda kao na endemičnu pojavu u javnoj sferi, malo je zahtjeva javnosti da se korumpirani zvaničnici procesuiraju. Ogromna državna, entitetska, kantonalna i općinska administracija, koja je na svim nivoima nadležna da donosi zakone i druge propise koji se odnose na rad organa, stvorila je sistem s nedovoljno transparentnosti i omogućila korupciju. Postojanje velikog broja nivoa vlasti je korumpiranim zvaničnicima pružilo ogromne mogućnosti da traže „naknade za uslugu“, posebno u organima lokalne uprave.

Analitičari smatraju da je zakonski okvir za sprječavanje korupcije zadovoljavajući na gotovo svim nivoima vlasti i nepostojanje krivičnog procesuiranja visoko rangiranih dužnosnika pripisuju nedostatku političke volje. Mnoge državne institucije zadužene za borbu protiv korupcije, kao što je Agencija za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije, imaju ograničena ovlaštenja i nedostaje im kadar. Postoje indicije da je pravosuđe pod političkim utjecajem i Visoko sudsko i tužilačko vijeće se našlo usred korupcijskih skandala, među njima i tvrdnje da je predsjednik Vijeća primio mito da bi posredovao u jednom predmetu. Odgovornost sudija i tužilaca je na niskom nivou, a njihova imenovanja često nisu zasnovana na zaslugama. Krivična gonjenja se smatraju generalno neefikasnim i predmetom političkih manipulacija, zbog čega se često završavaju uvjetnom osudom ili kaznom zatvora kraćom od zakonom propisane minimalne kazne.

Prikupljanje dokaza o korupciji je u velikoj mjeri otežano od 2018. godine kada je Ustavni sud proglasio neustavnim određene odredbe zakona BiH o primjeni posebnih istražnih mjera. Parlament BiH je usvojio izmjene i dopune Zakona o krivičnom postupku u kojima su pobrojana krivična djela u kojima se mogu primijeniti posebne istražne mjere. Njima je regulirano davanje imuniteta svjedocima i trajanje istraga u skladu s odlukom Ustavnog suda. RS je također izmijenila i dopunila dio svog Zakona o krivičnom postupku kako bi definirala krivična djela u vezi s kojima je moguće provesti posebne istražne mjere.

Prema tvrdnjama profesora i studenata, korupcija je i dalje prisutna na svim nivoima sistema visokog obrazovanja. Profesori sa nekoliko univerziteta su izjavili da je podmićivanje uobičajena praksa i da su bili izloženi pritisku od kolega i nadređenih da daju više ocjene studentima sa rodbinskim ili političkim vezama. Postoje vjerodostojni navodi o korupciji u javnim nabavkama, zapošljavanju u javnom sektoru i u sistemu zdravstvene zaštite.

Izjave o ukupnom imovinskom stanju: Kandidati za visoke javne funkcije, uključujući i kandidate za parlament na državnom i entitetskom nivou, i za Vijeće ministara i entitetske vlade, podliježu zakonskoj obavezi popunjavanja i predaje imovinskog kartona (s podacima o imovini, zaduženjima i primanjima), ali su promatrači primijetili da u zakonima nema standarda Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj i drugih međunarodnih organizacija. Centralna izborna komisija je primila izjave o imovinskom stanju izabраних званичника власти, dok Komisija za odlučivanje o sukobu interesa u Parlamentu BiH zaprima financijske izvještaje i vodi evidenciju o javnim dužnosnicima. Međutim, niti jedna ova institucija nema ovlaštenje da potvrdi tačnost izjava i vjeruje se da javni dužnosnici i članovi njihovih porodica često prijavljuju samo dio ukupne imovine i zaduženja. Organi vlasti generalno nisu javno objavljivali imovinske kartone zbog sukoba između zakona koji uređuju obavezu podnošenja imovinskih kartona i zakona o zaštiti ličnih podataka.

Nepoštivanje zakonske obaveze popunjavanja i predaje imovinskog kartona podliježe administrativnim sankcijama. U toku godine Komisija za odlučivanje o sukobu interesa nije imala niti jedan slučaj s obzirom da je mandat članova parlamenta istekao, a novi članovi nisu imenovani. Nova vlada u Kantonu Sarajevo je poduzela pozitivne korake u borbi protiv korupcije usvajanjem Zakona o prijavljivanju i postupku provjere podataka o imovini nosioca javnih funkcija. Vlada je također donijela i uredbu o javnim nabavkama kojom su uvedene mjere borbe protiv korupcije u cilju reguliranja tih procesa.

Dio 5. Stav vlade u pogledu međunarodnih istraga i istraga nevladinog sektora u vezi s navodima o povredama ljudskih prava

Širok spektar grupa za zaštitu ljudskih prava je generalno djelovao bez ograničenja od strane vlasti i istraživao je i objavljivao svoja zapažanja o povredama ljudskih prava. Zvaničnici vlasti su rijetko surađivali i imali sluha za stajališta takvih grupa, a Vijeće ministara još uvijek u velikoj mjeri isključuje nevladine organizacije iz donošenja politički važnih ili osjetljivih odluka. Međutim, nevladine organizacije šire saradnju s vlastima na svim nivoima.

Nositelji javnih funkcija i u Federaciji i u RS-u su ponekad nastojali ograničiti aktivnosti nevladinih organizacija. Promatrači su primijetili da su neki predstavnici civilnog društva koji rade na visoko osjetljivim pitanjima, kao što su ratni zločini i borba protiv korupcije, bili izloženi prijetnjama i verbalnim napadima. Nekoliko nevladinih organizacija u RS-u je izjavilo da se nalaze pod pritiskom lokalnih vlasti i da su predmet dugotrajnih poreskih inspekcija, koje ponekad traju i do šest mjeseci. Nevladine organizacije mogu biti zatvorene po sili zakona jedino ako se utvrdi da djeluju protuzakonito.

Organizacije civilnog društva često nemaju adekvatna financijska sredstva i većina njih ovisi o pomoći vlasti ili međunarodnoj pomoći. Lokalne vlasti uglavnom pružaju financijsku podršku nevladinim organizacijama koje ne smatraju prijetnjom strankama na vlasti.

Ujedinjene nacije ili druga međunarodna tijela: Za razliku od vlasti Federacije i Brčko Distrikta, vlasti RS-a nisu susretljive i kooperativne u odnosima s Uredom visokog predstavnika koji je formiran Daytonskim sporazumom i koji ima posebne izvršne ovlasti u zemlji.

Organi vlasti koji se bave ljudskim pravima: Institucija ombudsmana za ljudska prava na državnom nivou ima ovlasti da istražuje navode o povredama domaćih zakona za zaštitu ljudskih prava u ime građana i da vlastima daje preporuke za otklanjanje povreda. Preporuke ombudsmana nisu zakonski obavezujuće. Pripadnici međunarodne zajednice su primijetili da ombudsmeni nemaju dovoljna sredstva za djelotvorno funkcioniranje i da se moraju boriti protiv neusuglašenosti među predstavnicima tri konstitutivna naroda oko toga šta predstavlja povredu ljudskih prava, što je ponekad izazivalo neslaganje u samoj instituciji. Na čelu Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH je jedan Bošnjak, jedan Hrvat i jedan Srbin.

Državni parlament ima Zajedničku komisiju za ljudska prava koja je sudjelovala u aktivnostima u vezi s ljudskim pravima skupa s vladinim i nevladinim organizacijama. Zbog kašnjenja u formiranju vlasti na državnom nivou, novi saziv komisije nije bio imenovan u toku godine.

U januaru je Vlada počela provoditi Sporazum o saradnji između Vijeća ministara i nevladinih organizacija koji je zaključen 2017. godine usvajanjem odluke o formiranju savjetodavnog tijela za saradnju s nevladinim organizacijama. Odlukom je predviđeno imenovanje pet članova od strane Vijeća ministara, na prijedlog Ministarstva pravde.

Dio 6. Diskriminacija, društvene zloupotrebe i trgovina ljudima

Žene

Silovanje i nasilje u porodici: Maksimalna kazna zapriječena za djelo silovanja, bez obzira na rod, uključujući i silovanje supružnika, je zatvorska kazna u trajanju od 15 godina. Policija ne tretira silovanje supružnika kao teško djelo, zbog čega se zakon ne primjenjuje djelotvorno. Žene žrtve silovanja nemaju regularan pristup besplatnoj socijalnoj podršci i pomoći i one se i dalje suočavaju s predrasudama i diskriminacijom u svojim zajednicama i od predstavnika javnih institucija.

Iako oba entiteta imaju zakone prema kojima su nadležne institucije ovlaštene da počinitelja nasilja udalje iz porodičnog stambenog prostora, službenici rijetko ili nikad ne primjenjuju takve odredbe. Policija je često bila pod pogrešnim dojmom da treba voditi računa o tome gdje će počinitelj boraviti.

NVO su izvjestile da su nadležni organi često vraćali počinitelje u porodični stambeni prostor u roku od manje od 24 sata nakon što je počinjeno djelo nasilja. U Federaciji, nadležni organi kvalificiraju djelo nasilja u porodici kao krivično djelo, dok se u RS-u isto djelo može kvalificirati kao krivično djelo ili prekršaj. Čak u slučaju podizanja optužnice za djelo nasilja u porodici i izricanja osuđujuće presude, okrivljenima, čak i povratnicima u činjenju tog djela, redovno je izricana novčana ili uvjetna kazna.

Rodno zasnovano nasilje je prepoznato kao jedno od najvažnijih problema vezanih za rodnu jednakost. NVO su izvjestile da je jedna od svake dvije žene doživjela neku vrstu nasilja u porodici i da se nasilje u porodici ne prijavljuje u dovoljnoj mjeri zato što većina žrtava ne vjeruje sistemu podrške (policiji, centrima za socijalni rad i pravosuđu). Dana 10. septembra je Đorđe

Nešković iz Doboja napao suprugu nožem nanijevši joj teške tjelesne ozljede zbog toga što je napustila kuću prije dva mjeseca nakon što ju je godinama zlostavljao i otišla kod sina. Nadležni organi su Neškovića uhapsili i optužili ga za pokušaj ubistva.

2018. godine je usvojen Gender akcioni plan BiH za period 2018.-2022. Plan sadrži mjere za izradu, provedbu i praćenje programa za unaprjeđenje rodne jednakosti u institucijama vlasti i predviđa izgradnju i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje rodne jednakosti, kao i jačanje partnerstva i saradnje među organizacijama. Planom su identificirani sprečavanje i borba protiv rodno zasnovanog nasilja i trgovine ljudima, promoviranje zapošljavanja i pristup ekonomskim resursima, te jačanje saradnje na regionalnom i međunarodnom nivou kao prioriteta.

U zemlji ne postoji sistem prikupljanja podataka o slučajevima nasilja u porodici. Agencija za rodnu ravnopravnost na državnom nivou je radila na uspostavi mehanizma na lokalnom nivou za koordinaciju podrške žrtvama. Agencija je potpisala protokol o saradnji sa devet sigurnih kuća u zemlji koje vode nevladine organizacije, u kojima je moguće istovremeno smjestiti do 178 žrtava, što je otprilike pola potrebnog kapaciteta. U RS-u, 70 posto sredstava za sigurne kuće se uplaćuje iz budžeta RS-a, dok je preostalih 30 posto pokriveno iz budžeta jedinica lokalne samouprave. Dok su Vlada RS-a i jedinice lokalne samouprave generalno ispunile svoje finansijske obaveze, u Federaciji ne postoji adekvatan podzakonski akt kojim bi se reguliralo financiranje sigurnih kuća i uplate zavise od svakom kantonu ili jedinici lokalne samouprave, a neki od njih često ne ispunjavaju svoje obaveze.

Iako je policija prošla kroz specijaliziranu obuku kako bi se osposobila za postupanje u slučajevima nasilja u porodici, NVO su izvijestile o rasprostranjenoj nespremnosti policije u oba entiteta da razdvaja porodice lišavanjem slobode počinitelja.

Seksualno zlostavljanje: Borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici je uglavnom u nadležnosti entiteta. Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, koji je donesen 2010.godine i koji se odnosi na cijelu BiH, definirano je i zabranjeno rodno zasnovano uznemiravanje, uključujući i seksualno uznemiravanje, kao oblik diskriminacije.

Nevladine organizacije su izvijestile da seksualno zlostavljanje predstavlja ozbiljan problem, ali da žene koje su izložene zlostavljanju rijetko takve slučajeve prijavljuju zato što ne očekuju da će dobiti sistematsku podršku od institucija i da će počinitelji biti kažnjeni ili očekuju blagu kaznu, što su pokazale godine takve prakse pravosudnih institucija.

Prisila u kontroli stanovništva: Nema izvještaja o prisilnim pobačajima, ni nedobrovoljnoj sterilizaciji.

Diskriminacija: Žene zakonski imaju jednak pravni status i prava kao i muškarci i organi vlasti generalno jednako tretiraju muškarce i žene. Zakon izričito ne nalaže jednaku naknadu za jednak rad, ali zabranjuje rodnu diskriminaciju. Žene i muškarci su generalno jednako plaćeni za jednak rad u javnim preduzećima, ali ne i u svim privatnim preduzećima. 2018. godine je istraživanje Helsinškog parlamenta građana Banja Luka ukazalo na postojanje rodno zasnovane diskriminacije u svim oblastima zapošljavanja, uključujući i konkurse za posao (u kojima se zahtijeva da žene

budu mlade i privlačne), intervjuje za posao (postavljaju se pitanja o bračnom stanju i planiranju trudnoće), nejednaku naknadu za rad, otkaz zbog trudnoće i teže napredovanje. Ne postoji zvaničan zakonski mehanizam za zaštitu žena u toku porođiljskog odsustva, dok je naknada u okviru socijalne zaštite u toku porođiljskog odsustva nejednako regulirana u različitim dijelovima zemlje. Od januara je Vlada RS počela isplaćivati materinski dodatak nezaposlenim porođiljama u iznosu od 405 KM (230 USD) mjesečno u trajanju od godinu dana i u trajanju od 18 mjeseci za blizance i treće i svako naredno dijete. Zaposlene majke imaju pravo na plaćeno porođiljsko odsustvo u trajanju od godinu dana. Žene i dalje nisu dovoljno zastupljene u policijskim agencijama.

Rodno pristrasan odabir spola: U 2018. godini je odnos između broja dječaka i djevojčica u zemlji bio 106.79 dječaka na 100 djevojčica. Nema izvještaja o mjerama vlasti na rješavanju ovog disbalansa.

Djeca

Upis u matičnu knjigu rođenih: Prema zakonu, dijete čiji je barem jedan roditelj državljanin BiH također je državljanin BiH, bez obzira na mjesto rođenja. Ako je dijete rođeno na teritoriji BiH, a državljanstvo njegovih roditelja nije poznato ili su bez državljanstva, ono ima pravo na državljanstvo BiH. Roditelji generalno vrše upis rođenja djeteta u matičnu knjigu rođenih odmah po rođenju djeteta, s tim da ima izuzetaka, posebno u romskoj zajednici. Udruženje „Vaša prava“ je identificiralo 82 djeteta, uglavnom romske nacionalnosti, koja nisu upisana u matične knjige rođenih. UNHCR je uz pravnu pomoć jedne domaće NVO izvršio upis djece čiji roditelji to nisu prethodno uradili.

Obrazovanje: Osnovno i srednje obrazovanje je besplatno, a obavezno samo od šeste do petnaeste godine života. Djeca s posebnim potrebama i dalje se bore za ostvarivanje pristupa kvalitetnom, inkluzivnom obrazovanju zbog fizičkih barijera i nedostatka asistenata u nastavi, kao i obučениh nastavnika koji bi mogli odgovoriti na njihove potrebe.

Učenika sa aspergerovim sindromom, Slavka Mršića, iz Rudog, je Ministarstvo prosvjete RS udaljilo iz srednje škole zbog nastalih komplikacija njegovog stanja. U aprilu mu je dozvoljeno da se vrati u školu po prvi put u tri godine, nakon protesta mnogobrojnih aktivista za ljudska prava širom zemlje. Ovaj slučaj je naglasio šire i dublje pitanje udaljšavanja učenika s invaliditetom iz nastave koji se suočavaju s brojnim povredama ljudskih prava u sistemima obrazovanja u svim dijelovima zemlje. Roditelji učenika s invaliditetom su prosvjedovali ispred Vlade Kantona Sarajevo u julu, zahtijevajući da se njihovoj djeci omogući pristup kvalitetnom obrazovanju i šansa da razviju svoj puni potencijal u sistemu obrazovanja zemlje.

Etnička i vjerska segregacija postoji u više od 50 škola u Federaciji. Iako je sistem „dvije škole pod jednim krovom“ uveden nakon sukoba od 1992. do 1995. godine kao način da se ujedine povratničke zajednice koje su nasiljem razdvojene u toku sukoba, sistem se učvrstio pod upravom vodećih političkih stranaka koja zagovara podjele i koja je opterećena predrasudama. Te stranke kontroliraju školske organe uprave putem 13 ministarstava obrazovanja u zemlji i često provode obrazovne politike bazirane na patronatu i etničkoj isključenosti. Kada se učenici, roditelji i

nastavnici odluče oduprijeti segregaciji, često nailaze na političku indiferentnost, ponekad i na zastrašivanje.

Djeca povratnici se u cijeloj zemlji i dalje suočavaju s preprekama u ostvarivanju prava na jezik. Već šestu godinu zaredom roditelji preko 500 bošnjačke djece u povratničkim zajednicama širom RS-a bojkotiraju javne škole i svoju su djecu poslali da pohađaju alternativnu nastavu koju financira i organizira Federalno ministarstvo obrazovanja, uz podršku općinskih vlasti u Kantonu Sarajevo i Islamske zajednice. Razlog za bojkot je odbijanje Ministarstva prosvjete RS da odobri grupu nacionalnih predmeta (predmeti koje izučavaju bošnjačka, srpska i hrvatska djeca na jeziku svog konstitutivnog naroda) i insistiranje da zvanični naziv jezika na kojem se djeca podučavaju u javnim školama bude „jezik bošnjačkog naroda“, a ne „bosanski jezik“, kako stoji u Ustavu BiH. U Federaciji, srpska djeca nemaju pravo na jezik prema Ustavu FBiH, posebno u Kantonu 10, u kojem su nadležni organi onemogućili upotrebu srpskog jezika i udžbenika u područjima u koja su se učenici srpske nacionalnosti vratili. Aktivisti za ljudska prava su primijetili da se izmjenama nastavnog programa za historiju i drugih udžbenika pojačavaju stereotipi o drugim etničkim grupama u zemlji, dok je u drugim udžbenicima propuštena prilika da se ukinu stereotipi tako što se ne spominju određene etničke grupe, posebno Jevreji i Romi. Zvaničnici na državnom i entitetskom nivou generalno nisu ništa poduzeli kako bi spriječili takvu diskriminaciju. Human Rights Watch je tvrdio da se nacionalnim kvotama u raspodjeli radnih mjesta u državnoj službi u Federaciji i RS-u nerazmjerno isključuju Romi i druge manjine. Kvote su bazirane na rezultatima popisa stanovništva 1991. godine, koji ne odražavaju pravi broj pripadnika tih manjina.

Zlostavljanje djece: Postoji problem nasilja u porodici nad djecom. Policija je provela istragu i podnijela krivične prijave u pojedinačnim slučajevima zlostavljanja djece. Svega je mali broj slučajeva nasilja nad djecom prijavljen, te je zbog toga vrlo mali broj slučajeva završio na sudu. Državna Agencija za ravnopravnost spolova je procijenila da se nasilje u porodici dešava u jednoj od pet porodica. U mnogim slučajevima su djeca indirektno žrtve nasilja u porodici. Centri za socijalni rad u Kantonu Sarajevo su procijenili da je godišnje do 700 djece indirektno žrtve nasilja u porodici.

Općinski centri za socijalni rad su nadležni da štite prava djece, ali nemaju resurse i nisu u mogućnosti obezbijediti smještaj za djecu koja su pobjegla od zlostavljanja u porodici ili za djecu koja se trebaju izmjestiti iz porodica koje ih zlostavljaju.

Brakovi sklopljeni s maloljetnom osobom i prisilni brakovi: Prema zakonu, donja granica starosti u kojoj je dozvoljeno sklapanje braka je 18 godina prema vlastitoj odluci, odnosno 16 godina uz pristanak roditelja. U nekim romskim zajednicama djevojčice ulaze u brak uzrasta od 12 do 14 godina. Aktivisti za ljudska prava Roma su izvijestili da je broj brakova sklopljenih s maloljetnim osobama u porastu. Aktivisti dječijih prava i borbe protiv trgovine ljudima su primijetili da tužiocima nisu spremni pokretati krivične istrage i goniti slučajeve prisilnih brakova sa maloljetnim Romkinjama, pripisujući takve slučajeve romskom običaju. Vlasti nemaju program čiji bi konkretan cilj bio smanjenje pojave sklapanja braka sa maloljetnom osobom.

Seksualno iskorištavanje djece: Zakoni FBiH, RS i Brčko Distrikta prepoznaju djelo trgovine radi seksualne eksploatacije, prisilnog rada i organizirane trgovine ljudima. Prema državnom zakonu,

za seksualno iskorištavanje djece zapriječena je kazna zatvora do 20 godina pod određenim otežavajućim okolnostima. Na entitetskom nivou se izriču kazne zatvora od 3 do 15 godina. Prema krivičnim zakonima entiteta, zlostreba djece ili maloljetnih osoba za pornografiju predstavlja krivično djelo kažnjivo kaznom zatvora od jedne do pet godina. Nadležni organi su generalno provodili ove zakone. Zakonom je zabranjen seksualni odnos sa osobom mlađom od 18 godina.

Djevojčice su bile žrtve komercijalne seksualne eksploatacije i prema izvještajima, Romkinje uzrasta od svega 12 godina su bile prisiljavane na sklapanje braka i služenje u domaćinstvu. Djeca su također korištena i za proizvodnju pornografije.

Međunarodne otmice djece: Zemlja je potpisnica Haške konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece iz 1980. godine. Vidi Godišnji izvještaj Ministarstva inozemnih poslova SAD-a o otmici djece od strane jednog roditelja i odvođenju djeteta preko državne granice (*Annual Report on International Parental Child Abduction*) na <https://travel.state.gov/content/travel/en/International-Parental-Child-Abduction/providers/legal-reports-and-data/reported-cases.html>.

Antisemitizam

Jevrejska zajednica u zemlji je izvijestila da ima manje od 1.000 pripadnika.

Nije bilo izvještaja o antisemitskom nasilju.

Trgovina ljudima

Vidi Izvještaj Ministarstva inozemnih poslova SAD-a o trgovini ljudima (*Trafficking in Persons Report*) na <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

Osobe s invaliditetom

Zakonima na entitetskom i državnom nivou zabranjena je diskriminacija osoba sa fizičkim, čulnim, intelektualnim i mentalnim invaliditetom. Međutim, nastavljena je diskriminacija po ovoj osnovi. Vlasti nemaju jedinstvenu zakonsku definiciju invaliditeta, što otežava mogućnost ostvarivanja beneficija osobama koje bi automatski imale pravo na beneficije, i prioritet daju demobilisanim borcima. Najčešći oblici diskriminacije osoba s invaliditetom su prepreke u ostvarivanju individualnih prava, kašnjenje isplata invalidnina, zapošljavanje i socijalna i zdravstvena zaštita. Podrška osobama s invaliditetom ovisi o uzroku nastanka invaliditeta. Osobe čiji je invaliditet povezan s oružanim sukobom od 1992. do 1995. godine, bez obzira da li su ratni vojni invalidi ili civilne žrtve rata, imaju prioritet i primaju veće naknade nego druge osobe s invaliditetom.

Zakoni u oba entiteta nalažu veću fizičku pristupačnost objektima za osobe s invaliditetom, ali nadležne institucije rijetko primjenjuju takve zakonske odredbe. Nevladine organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava žalile su se da se novi javni objekti i dalje grade na način koji ne omogućava pristup osobama s invaliditetom. U oba entiteta postoje strategije za unaprjeđenje

prava osoba s invaliditetom u oblasti zdravstva, obrazovanja, pristupačnosti, profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja, socijalne zaštite i kulture i sporta. Nevladine organizacije su se žalile da vlasti ne provode efikasno zakone i programe da bi pomogle osobama s invaliditetom.

Zakonom je djeci s invaliditetom omogućeno da pohađaju redovnu nastavu kada je to moguće. Škole su često isticale da nisu u stanju prihvatiti takvu djecu zbog nedostatka finansijskih sredstava i opreme. Djeca s teškoćama u razvoju pohađaju nastavu prema redovnim nastavnim planovima i programima u redovnim školama ili idu u specijalne škole. Roditelji djece s većim procentom invaliditeta primaju od vlasti finansijsku pomoć u ograničenom iznosu ili je ne primaju nikako, uprkos činjenici da mnogi od njih nisu zaposleni zbog toga što moraju o svojoj djeci voditi računa 24 sata dnevno.

Nacionalne/rasne/etničke manjine

Maltretiranje i diskriminacija manjina i dalje su se dešavali širom zemlje, iako manjim intenzitetom nego u prethodnim godinama. Međureligijsko vijeće BiH je izvijestilo, naprimjer, da je u protekloj godini broj napada na vjerske objekte dodatno smanjen, s obzirom da je evidentirano svega šest slučajeva u toku 2018. godine. Manjine se i dalje suočavaju s problemom diskriminacije u oblasti zapošljavanja i obrazovanja i u javnom i u privatnom sektoru. Iako je diskriminacija zakonom zabranjena, aktivisti ljudskih prava su se često žalili na neadekvatnu primjenu zakona. Naprimjer, u 2018. godini je u zemlji evidentirano 121 djelo počinjeno iz mržnje, ali su u samo dva izrečene osuđujuće presude. Dana 9. aprila su nepoznati počinitelji ispisali bojom u spreju nacističke i srpske nacionalističke simbole na Arnaudija džamiji u Banja Luci. Počinitelji nisu pronađeni, ali su organi vlasti u RS-u u velikoj mjeri osudili ovaj incident.

Nasilje i zastrašivanje etničkih manjina je u nekim slučajevima usmjereno na vjerske simbole i objekte određene manjine. Za više informacija vidi Izvještaj Ministarstva inozemnih poslova SAD-a o vjerskim slobodama u svijetu (*International Religious Freedom Report*) na www.state.gov/religiousfreedomreport/.

Romi, posebno Romkinje, i dalje su najranjivija i najdiskriminiranija grupa u zemlji. Oni su diskriminirani prilikom pokušaja ostvarivanja prava na stambeno zbrinjavanje, prava na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i zapošljavanje i gotovo 99 posto Roma je nezaposleno. Znatan postotak Roma nema krov nad glavom ili u kući nema vodu i električnu energiju. Mnoge stambene jedinice su prenatrane i stanari nemaju dokaz o vlasništvu. Oko tri četvrtine Roma živi u otvoreno segregiranim kvartovima.

Tokom popisa stanovništva 2013. godine, 12.583 osobe su se izjasnile kao Romi, što je znatno ispod stvarnog broja Roma u zemlji. Romski aktivisti su izjavili da najmanje 40.000 Roma živi u zemlji, što je slično procjenama Vijeća Evrope. Promatrači pripisuju razliku u odnosu na broj iz popisa brojnim manipulacijama tokom popisa Roma 2013. godine. Romski aktivisti su izjavili da su u mnogim slučajevima popisivači Romima govorili da se moraju izjasniti kao Bošnjaci, da su za njih popunjavali obrasce ili da su ih jednostavno zaobilazili.

Vlasti često diskriminiraju Rome, što dovodi do njihove društvene isključenosti. Mnoge NVO koje se bave zaštitom ljudskih prava kritikovale su organe za provođenje zakona i druge organe vlasti zbog propusta ili nespremnosti da identificiraju Rome kao žrtve nasilja u porodici i trgovine ljudima, iako većina evidentiranih žrtava trgovine ljudima u nekoliko proteklih godina pripada romskoj zajednici. Zbog toga su mnogi slučajevi trgovine ljudima završili kao slučajevi zanemarivanja u porodici, koji se kazneno ne gone.

U zemlji postoji zakonski okvir za zaštitu manjina. U državnom i entitetskim parlamentima postoje vijeća za nacionalne manjine koja se redovito sastaju, ali generalno nemaju sredstava i politički utjecaj na proces odlučivanja. Vijeće Roma je nastavilo djelovati kao konzultativno tijelo Vijeća ministara, ali uz vrlo ograničen utjecaj.

U zemlji ne postoji sveobuhvatna strategija za nacionalne manjine. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je zaduženo za provođenje zakona o nacionalnim manjinama za što godišnje izdvaja 150.000 konvertibilnih maraka (84.000 USD). U zemlji postoji Vijeće za nacionalne manjine koje je savjetodavno tijelo Vijeća ministara i čini ga po jedan predstavnik svake priznate nacionalne manjine. U zemlji ne postoje strategije za ljudska prava i za borbu protiv diskriminacije, a vlasti nemaju djelotvoran sistem prikupljanja informacija o slučajevima diskriminacije.

Vlasti su nastavile raditi na provođenju Akcionog plan za unapređenje zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite za romsku populaciju za period 2017.-2020. i Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma za period 2018.-2022. Vlada je u 2018. godini izdvojila dva miliona KM (1,1 milion USD) za zapošljavanje, stambeno zbrinjavanje i zdravstvenu zaštitu Roma. Na nižim nivoima vlasti se redovno izdvajaju dodatna sredstva iz lokalnih budžeta, a ukupan iznos je povećan donatorskim sredstvima. U jedanaest jedinica lokalne samouprave postoje lokalni planovi za pomoć Romima.

Djela nasilja, diskriminacija i druge povrede ljudskih prava na osnovu spolne orijentacije i rodnog identiteta

Iako je zakonom na državnom nivou zabranjena diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije, vlasti to u praksi ne provode u potpunosti. Oba entiteta i Brčko Distrikt imaju zakone prema kojima su kažnjiva djela počinjena iz mržnje na osnovu roda, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Govor mržnje, diskriminacija i nasilje nad osobama iz LGBTI zajednice su rasprostranjeni. NVO Sarajevski otvoreni centar (SOC) je izjavio da su transrodne osobe najugroženije iz LGBTI zajednice. U svom *Rozom izvještaju* iz 2019. godine je SOC naveo da je svaka treća osoba iz LGBTI populacije u zemlji doživjela određeni oblik diskriminacije. SOC vjeruje da je stvarni broj LGBTI osoba koje su doživjele neki oblik diskriminacije daleko veći zato što se ljudi boje prijaviti takve slučajeve. U 2018. godine je SOC dokumentirao pet slučajeva diskriminacije, od čega su se tri odnosila na diskriminaciju na radnom mjestu, a dva na diskriminaciju u pogledu ostvarivanja prava na javne usluge i dobra. U toku 2018. godine je SOC dokumentirao 39 slučajeva govora mržnje i poziva na nasilje i mržnju i 33 slučaja krivičnih djela i incidenata motiviranih seksualnom orijentacijom i rodnim identitetom. Od ta 33 slučaja, devet se odnosilo na nasilje u porodici. Slučajevi su se odnosili na nezakonito oduzimanje slobode kretanja, nasilje i prisilni medicinski

tretman. Počinitelji u svim slučajevima su bili roditelji i braća i sestre. Prema istraživanju koje je SOC proveo 2017. godine, dvije trećine transrodnih osoba je doživjelo neki oblik diskriminacije. Krivično gonjenje zbog fizičkih napada i drugih djela protiv pripadnika LGBTI populacije i dalje kasni i generalno nije adekvatno. SOC je izvijestio da do danas sudovi nisu nikad izrekli konačnu presudu kojom bi potvrdili diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

LGBTI osobe su često bile izlagane maltretiranju i diskriminaciji, kao i otpuštanju s posla. Nevladine organizacije su izvijestile da su škole postale u većoj mjeri neprijateljske sredine u kojima su LGBTI osobe redovito žrtve maltretiranja i nasilja. U nekim slučajevima je u otkaznim pismima izričito navedeno da je seksualna orijentacija razlog prekida radnog odnosa, zbog čega je osobama čiji je radni odnos prekinut na ovaj način izuzetno teško naći novo zaposlenje. S obzirom na takve rizike, LGBTI osobe policiji rijetko prijavljuju diskriminaciju.

Prije održavanja prve povorke ponosa LGBTI osoba 8. septembra objavljeni su brojni postovi na društvenim medijima koji su bili usmjereni na jednu stranu ambasadu i ambasadora zbog njihove podrške pravu organizatora da održe povorku. Govoreći o LGBTI osobama, predstavnica Stranke demokratske akcije u Skupštini Kantona Sarajevo, Samra Ćosović-Hajdarević, objavila je na Facebooku: „Želim da se ovi ljudi izoluju i sklone što dalje od naše djece i društva“. Selefijaska NVO Iskorak, koju vodi teolog Sanin Musa, organizirala je kontra-skup održan dva sata prije početka povorke ponosa. Cilj, kako je navedeno, bio je demonstrirati protiv javnog izražavanja seksualne orijentacije, što su ocijenili da se ne podudara s bošnjačko-muslimanskom tradicijom. Učesnici su nosili transparente s uvredljivim porukama protiv LGBTI populacije, ali su se na kraju mirno razišli. Dan prije održavanja povorke ponosa, oko 500 osoba, među njima i mnoge koje su dovedene iz drugih dijelova zemlje, sudjelovalo je u šetnji u okviru manifestacije „Dan tradicionalne porodice“. Glasnogovornik Ahmed Kulanić je izjavio da organizatori žele privući pažnju na ono što se naziva „tradicionalnom porodicom“.

Društvena stigma u vezi s HIV-om i AIDS-om

Značajna društvena stigma i diskriminacija prilikom zapošljavanja osoba sa HIV-om/AIDS-om i dalje postoji u javnosti, kao i među zdravstvenim radnicima. Jedna NVO iz Sarajeva je izjavila da su zaražene osobe suočene sa najvećom stigmom i diskriminacijom kada traže medicinsku pomoć. Zbog nedostatka svijesti u općoj populaciji, mnoge osobe s HIV-om/AIDS-om se boje otkriti bolest od koje boluju, čak i najbližim članovima porodice. U zemlji ne postoje stalni ni organizirani programi psihosocijalne podrške tim osobama.

Ostalo društveno nasilje ili diskriminacija

Društvena diskriminacija i povremena djela nasilja usmjerena protiv etničkih manjina su ponekad imala oblik napada na lokalitete koji imaju simboličan značaj za te manjine, uključujući i vjerske objekte. Prema Međureligijskom vijeću, NVO-u koji promovira međureligijski dijalog među četiri „tradicionalne“ vjerske zajednice (muslimanska, pravoslavna, rimokatolička i jevrejska), broj napada na vjerske simbole, vjerske službenike i imovinu je u toku prvih osam mjeseci 2018. godine značajno smanjen u usporedbi s istim periodom 2017. godine, sa svega šest evidentiranih napada.

Ohrabrivanje djela diskriminacije

U medijima i u javnom diskursu je bilo rasprostranjenih komentara kojima su pripadnici drugih etničkih zajednica prikazivani u negativnom svjetlu, posebno u vezi s ratom od 1992. do 1995. godine. U augustu 2018. godine je Narodna skupština RS-a poništila Izvještaj o događajima u i oko Srebrenice iz 2004. godine u kojem je potvrđeno da su snage bosanskih Srba ubile na hiljade Bošnjaka, čime su prekršile međunarodno humanitarno pravo. U toku godine su tadašnji predsjedavajući Predsjedništva BiH Milorad Dodik, viši zvaničnici njegove političke partije (Savez nezavisnih socijaldemokrata), kao i drugi zvaničnici i lideri u RS-u, stalno poricali da su srpske snage počinile genocid u Srebrenici 1995. godine, bez obzira na presude većeg broja domaćih i međunarodnih sudova. U aprilu je Dodik izjavio da je genocid u Srebrenici mit. U februaru je Vlada RS, na prijedlog Akademije nauka i umjetnosti RS i raznih udruženja, imenovala dvije međunacionalne komisije koje će navodno ponovo istražiti ratna dešavanja 1990-tih: Komisiju za Srebrenicu koja će istražiti patnje svih osoba u i oko Srebrenice u periodu od 1992. do 1995. godine i Komisiju za Sarajevo koja će istražiti patnje Srba u Sarajevu u toku rata.

Dio 7. Prava radnika

a. Sloboda udruživanja i pravo na kolektivno pregovaranje

Zakonom o radu Federacije i Zakonom o radu RS-a se radnicima u oba entiteta daje pravo da formiraju i da se priključe nezavisnim sindikatima, pravo na kolektivno pregovaranje i pravo na legalan štrajk. Poslodavci u privatnom sektoru ne poštuju uvijek ova prava. Zakonom je zabranjena protusindikalna diskriminacija, ali njim nije adekvatno uređena primjena zaštite. Inspektorati rada i sudovi se nisu djelotvorno bavili pritužbama radnika na protusindikalnu diskriminaciju. Sami sindikati su se žalili da su njihove sindikalne vođe preuzela preduzeća i političari i da uglavnom štite vlastite privilegije. Prema zakonu, radnici koji su otpušteni s posla, kada postoje dokazi o diskriminaciji na osnovu sindikalnog aktivizma ili po drugoj osnovi, moraju biti vraćeni na posao. Entitetskim zakonima u Federaciji i RS-u je zabranjeno otpuštanje sindikalnih vođa sa posla bez prethodne suglasnosti relevantnog ministarstva rada.

U oba entiteta i u Brčko Distriktu zakonom je dato pravo na štrajk. U Federaciji su zakonom određeni preveliki zahtjevi za radnike koji žele stupiti u štrajk. Sindikati ne mogu zvanično najaviti štrajk bez prethodnog dogovora sa poslodavcem o tome koji će „neophodni“ radnici ostati na radnom mjestu. Ukoliko dogovor nije postignut, nadležni organi štrajk mogu proglasiti nelegalnim. Ovom odredbom je efektivno omogućeno poslodavcima da spriječe štrajkove. Zakonima o registraciji sindikata je dato ovlaštenje ministru pravde da prihvati ili odbije registraciju sindikata iz nejasnih razloga. Prema neformalnim procjenama, oko 40 posto radne snage nije prijavljeno i radi u neformalnom sektoru.

Nedostatak poštivanja radničkih prava je naglašeniji u privatnom sektoru uglavnom zbog slabijih sindikalnih organizacija u privatnom sektoru i rasprostranjene i izrazite slabosti vladavine prava.

Vlasti nisu djelotvorno provodile sve pozitivne zakone. Vlasti nisu određivale sankcije poslodavcima koji su spriječili radnike da se sindikalno organiziraju. Inspeksijski nadzor vezan za

radnička prava je ograničen. Povrede radničkih prava su i dalje nizak prioritet za inspektore pri ministarstvima; javni dužnosnici su umjesto toga fokusirani na povećanje javnih prihoda poduzimanjem energičnih mjera protiv neprijavljenih radnika i poslodavaca koji ne plaćaju poreze. Neki sindikati su izvijestili da su poslodavci prijetili radnicima otkazom ako se priključe sindikatu i u nekoliko slučajeva su otpustili sindikalne vođe zbog njihovih aktivnosti. Kazne propisane entitetskim zakonima su novčane kazne koje nisu dovoljne za odvratanje od činjenja povreda zakona. Sudski postupci trpe zbog dugih odgađanja i ulaganja žalbi.

Vlasti i poslodavci generalno poštuju slobodu udruživanja i pravo na kolektivno pregovaranje. Vlasti i udruženja poslodavaca i radnika u oba entiteta pregovarali su o općim kolektivnim ugovorima kojima se uspostavljaju uvjeti rada, posebno uvjeti rada kod privatnih poslodavaca. Nije potvrđeno da su svi poslodavci prihvatili postignute sporazume. Predstavnici sindikata su tvrdili da je protusindikalna diskriminacija široko rasprostranjena u svim dijelovima zemlje.

b. Zabrana prisilnog ili obaveznog rada

Zakonom na državnom nivou, u RS-u i u Brčko Distriktu je zabranjen prisilni i obavezan rad. Zakonima u Federaciji, međutim, nisu kriminalizirani svi oblici prisilnog rada. Vlasti nisu djelotvorno provele te zakone, s tim da postoji mali broj potvrđenih dokaza o prisilnom radu u zemlji zbog ograničenog broja inspeksijskih nadzora u vezi s navodima o prisilnom radu. Kazne za povrede zakona su generalno dovoljne da bi odvratile od povreda zakona ubuduće.

Postupak protiv 13 državljana BiH zbog udruživanja radi trgovine 672 žrtve u Azerbajdžan radi prisilnog rada 2015. godine nastavljen je pred Sudom BiH. Organi vlasti nisu krivično gonile organiziranu kriminalnu grupu koja je prisiljava romsku djecu da prosjače na ulici, koja je tvrdila da je prosjačenje romski običaj. Prema izvještajima, fizičke osobe i organizirane kriminalne grupe su trgovale muškarcima, ženama i djecom radi prosjačenja i prisilnog rada (vidi Dio 7.c.).

Također vidi Izvještaj Ministarstva inozemnih poslova SAD-a o trgovini ljudima (*Trafficking in Persons Report*) na <https://www.state.gov/trafficking-in-persons-report/>.

c. Zabrana rada djece i minimalna starosna dob kao uvjet za uspostavljanje radnopravnog odnosa

Minimalna dob djece potrebna za zasnivanje radnog odnosa u oba entiteta je 15 godina; maloljetne osobe uzrasta od 15 do 18 godina moraju dostaviti valjano zdravstveno uvjerenje da bi stupile u radni odnos. U RS-u i Brčko Distriktu na snazi su zakoni prema kojima je kažnjivo sklapanje radnog odnosa sa osobama mlađim od 15 godina. Zakonima o radu u Federaciji, RS-u i Brčko Distriktu zabranjeno je maloljetnicima uzrasta od 15 do 18 godina da rade noću i da obavljaju opasne poslove, iako se ni na jednom nivou u zemlji prisilno prosjačenje ne smatra opasnim radom. Zakonom su zabranjeni najgori oblici dječijeg rada. Entitetske vlasti su nadležne za provođenje zakona kojima se regulira rad djece i oba entiteta i Brčko Distrikt ih u praksi provode. Dječaci i djevojčice su prisiljavani na prosjačenje i služenje u domaćinstvu protiv njihove volje u prisilnim brakovima. Ponekad je prisilno prosjačenje povezano s drugim oblicima trgovine ljudima. U slučaju romske djece, članovi porodica ili organizirane kriminalne grupe su bile odgovorne i za

prisiljavanje djevojčica i dječaka na prosjačenje i služenje u domaćinstvu u prisilnim brakovima. Nekoliko najtežih oblika dječijeg rada u zemlji se odnosi na korištenje djece za nezakonite aktivnosti, komercijalnu seksualnu eksploataciju djece i korištenje djece za proizvodnju pornografije (vidi Dio 6. Djeca).

U toku godine vlasti nisu primile izvještaje o radnom angažmanu djece u preduzećima. Ni u jednom entitetu ne postoje inspektori zaduženi samo za inspekcijski nadzor nad radom djece; nadležni organi su u sklopu redovnih inspekcija rada istraživali povrede zakona kojima se regulira rad djece. Obje entitetske inspekcije rada su izvijestile da nisu pronašle povrede zakona kojima se regulira rad djece, iako nisu vršile inspekcijski nadzor na porodičnim gazdinstvima na kojima bi djeca mogla biti radno angažirana. Vlasti nisu prikupljale podatke o radu djece zato što nije bilo prijavljenih slučajeva. Opća percepcija među zvaničnicima i u civilnom društvu je da se eksploatacija rada djece rijetko dešava. Zakonom u RS-u propisane su novčane kazne za radno angažiranje djece mlađe od 16 godina, ali bez preciziranja visine kazne. Kazne su obično bile dovoljne da odvrate od ponavljanja povrede zakona.

Nevladine organizacije koje vode dnevne centre u Banja Luci, Tuzli, Mostaru, Bijeljini, Bihaću i Sarajevu, su u saradnji sa državnim koordinatorom za borbu protiv trgovine ljudima, i dalje pružale usluge djeci u riziku, od kojih su mnoga bila prisiljena na ulično prosjačenje.

Također vidi i Nalaze američkog Ministarstva rada o najtežim oblicima rada djece (*Findings on the Worst Forms of Child Labor*) na <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/findings>.

d. Diskriminacija u odnosu na zaposlenje i zanimanje

Zakonima o radu i drugim propisima koji se odnose na zaposlenje ili zanimanje zabranjena je diskriminacija na osnovu rase, etničke pripadnosti, spola, roda, dobi, invaliditeta, jezika, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, HIV pozitivnog statusa ili statusa u vezi s nekom drugom prenosivom bolesti, društvenog statusa (uključujući i izbjeglički status), vjere i nacionalnog porijekla. Vlasti su generalno djelotvorno provodile te zakone i propise. Kazne su bile dovoljne da odvrate od ponovne povrede zakona.

Diskriminacija pri zapošljavanju i u vezi sa zanimanjem je vršena na osnovu rase, roda, invaliditeta, jezika, etničke pripadnosti, seksualne orijentacije i rodnog identiteta, HIV pozitivnog statusa i društvenog statusa (vidi Dio 6.).

e. Prihvatljivi uvjeti rada

Iako je minimalna mjesečna plaća u oba entiteta iznad zvaničnog nivoa dohodovnog siromaštva, preko 30 posto stanovništva je izloženo riziku od dohodovnog siromaštva. Za Brčko Distrikt se ne izračunava minimalna plaća i ne postoji zaseban penzioni fond, te poslodavci koriste minimalni iznos plaće onog entiteta u čiji se penzioni fond, prema odabiru radnika, uplaćuju doprinosi za penziono i invalidsko osiguranje.

Zakonom određena radna sedmica u oba entiteta i u Brčko Distriktu iznosi 40 sati, iako sezonski radnici ponekad rade i do 60 sati sedmično. Prekovremeni rad je zakonom ograničen na 10 sati sedmično u oba entiteta. U RS-u radnik može izuzetno i dobrovoljno raditi još 10 sati prekovremenog rada. U Federaciji nema odredbi kojima bi se regulirao iznos naknade za prekovremeni rad, dok se prema zakonu u RS-u prekovremeni rad plaća u iznosu od 30 posto od plaće. Prema zakonima u oba entiteta, minimalni odmor u toku radnog dana traje 30 minuta.

Radnici sami biraju praznike koje poštuju, ovisno o nacionalnoj ili vjerskoj pripadnosti. Entitetskim zakonima o radu je zabranjen prekomjeran obavezni prekovremeni rad. Entiteti i Brčko Distrikt ne poduzimaju dovoljne mjere da bi osigurali primjenu zakonskih odredbi o broju radnih sati, dnevnom, sedmičnom i godišnjem odmoru.

Tržišni inspektorat Federacije BiH, Inspektorat Republike Srpske i Inspektorat Brčko Distrikta su nadležni za nadzor nad provođenjem zakona o radu u formalnoj ekonomiji. Nadležni organi u oba entiteta i u Brčko Distriktu nisu adekvatno provodili propise o radu. Kazne za povrede zakonskih odredbi o naknadi za rad i sigurnosti na radu su generalno bile dovoljne da odvrate od počinjenja novih povreda. Broj inspeksijskih nadzora je bio dovoljan da odvraća od počinjenja novih povreda zakona.

Federacija i RS su uspostavile obavezne standarde za zdravlje i sigurnost na radu, posebno u industrijskim sektorima u kojima su radni uvjeti opasni. Radnička prava važe za sve zvanične (tj. prijavljene) radnike, uključujući i radnike migrante i privremene radnike.

Vlasti u oba entiteta su tek u ograničenoj mjeri nastojale poboljšati uvjete zaštite zdravlja i sigurnosti u rudnicima uglja u vlasništvu vlade; takva nastojanja nisu bila adekvatna za sigurnost i bezbjednost radnika. Radnici u određenim industrijskim granama, posebno oni u metaloprerađivačkim pogonima, čeličanama i rudnicima uglja, često rade pod opasnim uvjetima. Nema zvanične socijalne zaštite za radnike u neformalnom sektoru.

Radnici se nisu mogli izvući iz situacija koje su dovodile u opasnost njihovo zdravlje ili sigurnost, a da ne ugroze svoj radnopravni status. Vlasti zaposlenima nisu pružile nikakvu zaštitu u takvoj situaciji.